

УДК 787.5 (477-87=161.2) “19/20”

БАНДУРНЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ ЯК НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН XX – початку XXI століть

Віолетта ДУТЧАК

*Кафедра народних інструментів і музичного фольклору,
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна, 76018,
тел.: 066-19-33-266; e-mail: violetta.dutchak@ukr.net*

Узагальнено основні аспекти бандурного мистецтва українського зарубіжжя в часовому обширі XX – початку XXI століть. Визначено специфіку цього мистецького напрямку, що представлена хронологічним, просторово-географічним, соціокультурним, компаративним, органологічним, виконавським, композиторським, освітньо-педагогічним та методичним, суспільно-комунікативним рівнями. Виокремлено індивідуальні й колективні здобутки бандуристів у композиторській і виконавській творчості, діяльність майстрів діаспори, функціонування бандурних товариств, осередків, шкіл.

Охарактеризовано вдосконалення бандурного інструментарію в діаспорі, узагальнено первинні й похідні характеристики, стабільні та мобільні елементи конструкції бандури.

Виявлено, що діяльність композиторів зарубіжжя зорієнтована як на вдосконалення і модифікацію традиційних кобзарських жанрів, так і на пошук різних форм синтезу їх ознак з інноваційними засадами сучасної академічної творчості, що забезпечує художнє зростання виконавців, активізує концертну практику, розширює межі співпраці українських бандуристів у світі.

Ключові слова: бандура, бандурне мистецтво, українська діаспора, композиторська творчість, виконавство, конструкція бандури, міжкультурна взаємодія.

Бандурне мистецтво, як давній вид професійної народної творчості українців, у XX столітті отримало нові вектори розвитку, визначені не лише змінами іманентних ознак інструментарію, жанрово-стильових пріоритетів, умов освіти, форм виконавства, але й просторовими межами – поширенням цього виду мистецтва поза Україною. Нові соціально-політичні та культурні умови в Україні, специфіка культуротворення в інших державах світу своєю чергою забезпечили динаміку розвитку бандурного мистецтва, що позначилося на багатьох рівнях: конструктивно-органологічному, культурно-мистецькому, комунікативному тощо.

Творчість представників української діаспори на радянських теренах довгий час перебувала під негласним табу або висвітлювалася однобічно, категорично відірвано від загальноукраїнських процесів, без належної об’єктивності та врахування особливостей соціокультурного життя еміграції. Проголошення незалежності держави, налагодження щільних творчих і наукових контактів із

зарубіжжям, видання в останні роки численної літератури, повернення в Україну з-за кордону багатьох культурних цінностей (артефактів, раритетів, архівних та особових фондів) допомогли скласти сукупну картину діяльності українських митців діаспори, сформувані об'єктивний погляд музикознавців і культурологів на українське зарубіжжя.

Загалом, про мистецькі здобутки української діаспори залишили власні узагальнення також історики та музикознавці діаспори – Мирослав Антонович, Василь Витвицький, Марія Дитиняк, Зіновій Лисько, Симон Наріжний, Мирослав Семчишин, Антін Рудницький та ін.

Специфіку розвитку народно-інструментального мистецтва, яке в ХХ столітті стало невід'ємною складовою академічної музичної культури, розглядають науковці України та Росії – Дмитро Варламов, Микола Давидов, Михайло Імханицький та ін.

Однак на сьогодні відчутною стає потреба узагальнюючого осмислення феномену бандурного мистецтва українського зарубіжжя у часово-просторовому обширі, що, функціонуючи в умовах іноетнічного середовища, за своєю сутністю зберігає національну прикметність і забезпечує не лише тяглість кобзарської традиції, але й перспективність її подальшого розвитку. Звідси, **мета статті** – дослідження специфіки функціонування та динаміки розвитку бандурного мистецтва українського зарубіжжя в ХХ – початку ХХІ століть. Відповідно вирішуються основні **завдання**: провести комплексний аналіз джерелознавчої бази бандурного мистецтва діаспори та визначити специфіку його дослідження як явища; здійснити хронотопну диференціацію та періодизацію розвитку бандурного мистецтва за кордоном; дослідити взаємодію традиційного і нового в авторській творчості бандуристів діаспори (композиторів і виконавців); реконструювати загальну картину освіти бандуристів діаспори ХХ століття довести результативність співдії бандурного мистецтва України та зарубіжжя як засобу збереження і примноження духовних цінностей нації.

Наукові та науково-популярні роботи бандуристів і музикознавців діаспори, стосовні дослідження кобзарства як історичного явища, особливого національного і культурно-духовного феномену українців, порівняно нечисленні, нерівнозначні за обсягом і повнотою викладу, розпорошені в часових параметрах ХХ століття.

У довідковій (енциклопедичній) літературі вміщені статті, присвячені як загальним історико-музикознавчим питанням, у тім числі народному інструментарію, думам, кобзарству, так і персоналіям діячів музичної культури діаспори, серед яких автори музики для бандури і виконавці-бандуристи (“Композитори України та української діаспори” Антона Мухи [40], “Українські композитори: Біо-бібліографічний довідник” Марії Дитиняк [8], “Енциклопедія українознавства” Володимира Кубійовича і Зенона Кузелі [22], “Енциклопедія Української Діаспори” [23], Енциклопедія сучасної України [21], Українська Музична енциклопедія [68], регіональні енциклопедичні видання (Тернополя, Львова, Полтави, Івано-Франківська), бібліографічні “Труди русской, украинской и белорусской эмиграции, изданные в Чехословакии в 1918–1945 гг.” [81] та ін.

Найвагомішими серед бандурної літератури діаспори є науково-аналітичні джерела, що досліджують окремі факти розвитку кобзарства на різних історичних етапах, у тім числі в еміграції (Антіна Рудницького [56], Василя Витвицького [2], Володимира Маруняка [38; 39], Симона Наріжного [41; 42], Володимира Сидоренка [58], Андрія Горняткевича [3], Ганни Карась [28] та ін.). Праці

бандуристів-виконавців, які найбільш інформативно насичені, торкаються як педагогічно-методичних і репертуарних проблем, так і питань історії побутування, репертуару, органології: “Кобза та кобзарі” Василя Ємця (Берлін, 1923) [24–26], “Кобза і бандура” Павла Конопленка-Запорожця (Вінніпег, 1963) [33; 34], рукописи особового архіву Семена Ластовича-Чулівського (Мюнхен, 1954–1966) [35].

Особливо варто відзначити монографію “Живі струни” Уласа Самчука (Детройт, 1976) [57] – ґрунтовне дослідження про історію діяльності відомого діаспорного колективу Капели бандуристів імені Т. Шевченка (США), що об’єднує ознаки літературної публіцистики, культурології та музикознавства. Робота У. Самчука вирізняється комплексним підходом до висвітлення матеріалу, охоплює широкий спектр питань історії, культури, естетики, творчості, виконавства [9].

Серед *мемуарної літератури* бандуристів і співаків, виданих у діаспорі та Україні, окремої уваги заслуговують ювілейні видання, присвячені видатним особистостям: Василю Ємцю “У золоте 50-річчя служби Україні” (США, 1961) [24], Григорію Китастому “Збірник на пошану у 70-річчя з дня народження” (США, 1980) [27], Йосипу Гошуляку “І свого не цурайтесь” (1995) [4], “Орав свій переліг” (2012) [51], Ярославу Паньківу “Рімінський ансамбль «Бурлака» в моїй пам’яті” (1998) [54], «Від Бистриці до Темзи» Володимира Луціва (1999) [36]. У цих виданнях поряд із аналізом творчих досягнень митців, вміщено невеликі історичні розвідки про минуле і сучасне бандурного мистецтва, специфіку його функціонування в Україні та за кордоном.

Важливим джерелознавчим підґрунтям для узагальнення мистецьких процесів, зокрема, бандурних, у середовищі української діаспори ХХ століття є *україномовна періодика*: журнал “Тризуб” 1925–1940 років (Париж, Франція) [17], журнали “Екран” (Чикаго, США, 1961–1992 рр.), “Нові Дні”, “Молода Україна”, музичний часопис “Вісті”, суспільно-політичний і науково-літературний місячник “Визвольний шлях” (Нью-Йорк, США), газети “Свобода” (США) [53], “Українські вісті” (Новий Ульм, Німеччина), “Християнський голос” (Мюнхен, Німеччина), “Вільна думка” (Сідней, Австралія), “Українська думка” (Лондон, Великобританія), “Українське слово” (Варшава, Польща) та багатьох інших, що відіграла значну роль у конкретних віддзеркаленнях реалій розвитку бандурного мистецтва діаспори.

Різні аспекти історії та виконавського мистецтва бандуристів України і діаспори завжди були пріоритетними на сторінках фахових часописів навчальних центрів кобзарства зарубіжжя. Це, зокрема, видання “Бандурист” (Австралія), “Кобзарський листок”, а також журнал “Бандура” (США) – музично-літературний журнал, який від 1972 року видавала “Школи кобзарського мистецтва Нью-Йорку” (США) – єдине тематично спрямоване видання для бандуристів, що впродовж майже 30 років функціонувало за кордоном, і стало важливим джерелом інформації про концертно-виконавську та навчально-методичну діяльність бандуристів діаспори [19].

Англомовні джерела вивчення бандурного мистецтва представлені роботами Наталії Кононенко [73], В. Мішалова [75–80], А. Горняткевича (Канада) [71; 72], В. Луціва (Велика Британія) [74], численними публікаціями газети “Ukrainian Weekly” (США) [52]. Серед *іншомовних видань* переважають інформаційні повідомлення в періодиці та коментарі до перекладів видань епічного репертуару бандуристів.

Своєрідною специфікою вирізнялося побутування бандури на теренах Кубані – регіону, що історично став географічним ареалом проживання та культурним

середовищем для української етнопільноти від кінця XVIII століття. Джерелам і особливостям розвитку кобзарства цього регіону присвячені окремі наукові публікації Н. Супрун-Яремко, зокрема, розділ її монографії “Українці Кубані та їх пісні” (2005) [67], дослідження відомого бандуриста і популяризатора бандури в Криму та на Кубані О. Нирка [43], де проаналізовані інструментарій та репертуар окремих виконавців, тяглість кобзарської традиції на Кубані.

Певні аспекти розвитку українського бандурного мистецтва за кордоном (зокрема, педагогічні та методичні) розглядає також О. Ваврик у своїй монографії “Кобзарські школи в Україні” (2006) [1].

В останні роки вийшло друком багато вітчизняних видань (переважно нотних і методичних), пов’язаних із персоналіями бандуристів діаспори. Наприклад, “Кобзарський підручник” [70] та збірник “Кобза” [69] Зіновія Штокалка, нотні репертуарні збірники Григорія Китастого [29–32], Йосипа Гошуляка [55], Ольги Герасименко [59–65], Юрія Олійника [44–50] та інших, дослідження Степана Максимюка “З історії українського звукозапису та дискографії” [37].

Джерелознавчу базу суттєво доповнюють й *Інтернет-сторінки* про мистецьку діяльність бандуристів українського зарубіжжя – колективів, шкіл, окремих виконавців, громадських організацій та фондів [14].

Джерелознавчий аналіз основних музикознавчих, культурологічних, історичних та філософських робіт засвідчив певні напрацювання в напрямках узагальнення діяльності митців українського зарубіжжя XX століття, звернення до проблеми розвитку бандурного мистецтва за кордоном як предмета окремого вивчення. Бандурне мистецтво стало рівноцінним чинником формування багатогранної української музичної культури, невід’ємними складовими якої є духовні та матеріальні досягнення материкової та діаспорної України. В розглянутий період XX – початку XXI століть на ґрунті тяглості національних ідейно-естетичних позицій та традицій народно-інструментального музикування була сформована сукупна мистецька концепція, що визначила однозначну сутність бандурного мистецтва у світі як репрезентанта саме української музики, інструментарію, виконавських форм.

Формування центрів компактного проживання українського етносу в діаспорі відбувалася впродовж тривалого періоду бездержавності України, складних економічних і суспільно-політичних умов життя її західного та східного регіонів, системного панування радянської ідеології, спрямованої на викорінення національних інтересів. Відмінності у функціонуванні бандурного мистецтва за кордоном зумовлені часово-хронологічними, просторово-географічними, соціокультурними та економічно-політичними чинниками розвитку різних країн, де функціонували бандурні осередки.

Часово-хронологічний рівень дає підстави вирізнити в історії розвитку кобзарства за межами України таку хронотопну періодизацію. Перший період – початок століття (до 20-х років), коли презентація бандури відбувається в межах вільного пересування українських митців територіями колишньої Російської імперії та Речі Посполитої. Другий період – 20–30-ті роки, коли у середовищі українців-емігрантів першої хвилі знаходимо лише поодинокі факти про бандуристів та фахові товариства. Наступний, третій період – 40–50-ті роки, впродовж якого до Європи, Америки, Австралії прибуває нова хвиля післявоєнної еміграції, починається активне впровадження бандури в мистецький побут українців, створення

колективів та майстерень з виготовлення інструментів. Закріплення здобутків цього періоду відбувається у наступні 60–80-ті роки, коли в основних географічних ареалах проживання українців формуються потужні провідні мистецькі осередки бандуристів, втілюється в життя скоординована програма організації навчальних кобзарських курсів для молоді в українських таборах Європи та Америки, створюється новий оригінальний репертуар, активізується концертна діяльність окремих виконавців та ансамблів. З кінця 80 – початку 90-х років розпочинається четвертий, сучасний період розвитку бандурного мистецтва діаспори, зумовлений після проголошення незалежності нашої держави налагодженням щільних зв'язків усіх українців світу й співпрацею бандуристів діаспори та материкової України, об'єднанням зусиль усіх бандуристів у проведенні спільних конкурсів та фестивалів, гастрольних подорожей тощо.

Вивчення *просторово-географічного рівня* засвідчує динаміку поширення впродовж ХХ століття бандурних осередків у різних країнах світу. Географія країн, де функціонували бандурні осередки, зумовлювалася політичними чинниками та особливостями напрямів еміграційних хвиль протягом ХХ століття, а також соціальним статусом та інтелектуальним рівнем емігрантів. Отже, I період трудової еміграції, переважно селян та дрібних ремісників з терен Галичини, спрямований переважно до Америки (Канади, США), не дає поштовху для розвитку музичних осередків, у тім числі бандурних. Окремі зафіксовані історично “спалахи” навчання та виконавства бандуристів у Росії (Москва, Петербург, Катеринодар) цього періоду можна визначити як активізацію діяльності інтелігенції у справі популяризації музичної культури серед еміграційних кіл та в середовищі українських етноісторичних спільнот Російської імперії.

Друга еміграційна хвиля (після I світової війни), що була спрямована переважно до європейських країн – Польщі, Німеччини, Чехо-Словаччини, Франції – за своїм соціальним статусом була інтелектуально вищою, а наявність в її рядах національно свідомої студентської молоді сприяла появі перших структурованих організацій, товариств, осередків, видавничої діяльності. До цього періоду відносимо також первісне поширення бандури за океаном (США, Канада).

Третя еміграційна хвиля фіксує стрімку активізацію бандурного мистецтва – після Другої світової війни в Євразії (Польща, Німеччина, Італія, Франція, Великобританія, Китай), Америці (США, Канада), Австралії, а також у Росії (внаслідок штучного переселення і виселення українців за Урал, на Далекий Схід, до Сибіру).

Для четвертого періоду, внаслідок нового притоку емігрантів з України, чому сприяли демократичні зміни в країні, характерним стає перерозподіл питомої ваги концентрації українців у зарубіжжі – активізація діяльності традиційних центрів, зокрема в Америці (США, Канада) та Європі (Польща, Німеччина), асиміляція та згасання окремих осередків (Росія), створення нових (Франція). Сьогодні в середовищі нових емігрантів спостерігається відродження інтересу до бандурного музикування як у спеціалізованих навчальних закладах, так і в загальноосвітніх (Італія, Португалія, Угорщина, Казахстан та ін.).

Соціокультурний і політичний рівень виявляє залежність діяльності бандурних осередків від загальної кількості сукупного поселення емігрантів, законодавчою базою країн їх проживання, особливостями їхніх політичних та економічних прав, що зумовлює специфіку їх гуртування, забезпечення потреб, у тім числі мовно-

культурних, а відповідно можливості для мистецьких потреб самореалізації. Усе це впливає не лише на щільність консервації етнічних традицій, зокрема й музичних, але й на міру їх відкритості до інновацій [11].

Порівняльний (компаративний) рівень розвитку бандурного мистецтва у діахронних та синхронних паралелях Україна/діаспора має власні загальні і специфічні параметри, такі як уклад функціонування (державно регламентований чи на засадах ентузіазму, професійні чи аматорські ознаки розвитку); структурування мистецького напрямку (діяльність земляцтв, товариств, спілок, об'єднань, концертних організацій для сольних та колективних форм виконавства); репертуарні особливості (збереження традиційного спектру вокально-інструментального репертуару, епічних жанрів, переважання інструментальних в академічній творчості); інструментарій (домінування чернігівського чи харківського типів інструментарію, відповідних прийомів гри та штрихів, репертуару); форми і види виконавства (перевага сольних чи ансамблевих форм, інструментальних чи вокально-інструментальних видів); навчально-методичне забезпечення (видання підручників та шкіл гри, репертуарних збірників); наявність фахових видань і, наукової бази.

На *органологічному* рівні спостерігаємо формування специфіки бандурного інструментарію в діаспорі, засади його поширення та конструктивного удосконалення [18]. Бандурний інструментарій характеризується крізь призму дуальності: діатоніка/хроматика, чернігівський/харківський способи гри, концертні сольні/оркестрові типи, традиційність/новаційність. Узагальнено первинні і похідні характеристики, стабільні та мобільні елементи бандурної номенклатури майстрів бандури зарубіжжя порівняно з аналогічними в Україні. Серед первинних характеристик: діатоніка, симетрія форми, опуклий корпус, невелика кількість струн (переважно грифових з додатком приструнків), віялоподібне (радіальне розміщення струн), щипок як провідний прийом гри. Похідні характеристики зумовлені як суто національними засадами пошуків майстрів, так і впливом найпоширеніших європейських і азійських щипкових хордофонів (розширення діапазону і модифікація строїв на основі діатоніки та хроматики, зміна співвідношення басів та приструнків в сторону останніх, асиметрія форми, зміни нижньої деки корпусу – з опуклої на плоску, впровадження механічної системи перемикування тональностей – тотального та індивідуального типів, пошуки новітніх матеріалів для струн та корпусу, розширення кола прийомів гри та штрихів та ін.).

Стабільні елементи охоплюють: базову діатоніку, асиметричну форму, фіксовані пропорції розмірів деки і грифа, наявність резонаторного отвору, чітке співвідношення кількості струн басів та приструнків. До мобільних елементів належать: ладовий стрій і система тонального перемикування (хроматика, штучна діатоніка, “кобзарські лади”), величина інструмента (параметри форми), розташування струн (від віялоподібного до паралелізму, варіантність відстані між струнами), розташування та форма резонаторного отвору, матеріал (дерево, метал, пластик), декорування інструмента.

Майстри бандур українського зарубіжжя (С. Ластович-Чулівський, В. Ємець, брати О. і П. Гончаренки, В. Гляд, В. Вецал, К. Блум та інші) не лише забезпечили збереження харківського типу інструментарію з його технічними характеристиками та виконавськими можливостями, який свого часу в Україні запропонував ще Г. Хоткевич, але й визначили новий підхід до хроматизації інструмента, його строю та форми, що виявило автономію конструкції бандури [12].

На *виконавському рівні* на матеріалі аналізу побутування бандури в зарубіжжі, запропоновано жанрову (інструментальна та вокально-інструментальна), формотворчу (сольна та ансамблева), видову (мандрівна та концертно-академічна), типологічну (однотемброва та мішана) класифікацію. Тембр бандури у поєднанні з голосом виступає унікальною домінантною ознакою української національної музики в світі – “етнічним звукоідеалом”. Виконавські тенденції бандурного мистецтва діаспори є уособленням засад спадкоємності у збереженні національних традицій регіональних шкіл, зокрема у кобзарських та академічних стилях (автентичному традиційному, професійному академічному, фольклорно-аматорському, авангардному), орієнтації на автентичний кобзарський і сучасний концертний репертуар [10].

Важливим чинником збереження виконавських традицій бандуристів у середовищі українського зарубіжжя слугував *звукозапис*. Поступове вдосконалення техніки звукозапису сприяло довговічності фіксації зразків бандурного виконавства (стилістики, домінуючих жанрів, особливостей репертуару на різних історичних етапах). Аналіз звукозаписів бандуристів української діаспори впродовж ХХ століття дає підстави визначити їх як своєрідне дзеркало поширення форм і жанрів виконавства: чоловічого, жіночого, мішаного; сольного – вокально-інструментального чи інструментального; ансамблевого – камерних (дуети, тріо, квартети) та великих форм (капели); акомпануючого (комбінованого). Окрім того звукозаписи зберегли своєрідність не лише виконавського стилю, манери співу та гри, але й рівень технічного володіння інструментами, голосом, декламацією, артистичними даними. Формування яскраво виражених рис стилів виконавства, що проявилось у підборі репертуару, виявили їх спрямованість як на внутрішні ознаки кобзарської гри та співу (національні), так і на зовнішні (інонаціональне, неукраїнське мистецьке оточення) [13]. Динаміка звукозаписної діяльності бандуристів діаспори засвідчила тенденцію до загальної професіоналізації бандурного мистецтва в зарубіжжі.

Композиторський рівень реалізувався у різножанровій площині авторських інструментальних творів (концерт, соната, сюїта, варіації, п'єса), вокально-інструментальних та інструментальних обробок й аранжувань, представлений доробком виконавців-бандуристів В. Ємця, М. Теліги, П. Конопленко-Запорожця, Л. Гайдамаки, В. Луціва, З. Штокалка, С. Ластовича-Чулівського, П. Деряжного, В. Мішалова, диригентів Г. Китастого, В. Божика, Г. Назаренка, Р. Левицького, П. Потапенка, Г. Бажула), професійних композиторів Ю. Китастого, О. Герасименко, Ю. Олійника, Р. Явної, Ю. Петлюри та інших. Творчість бандуристів діаспори є переважно вокально-інструментального ансамблевого спрямування (духовні композиції, обробки народних пісень, komponування масштабних наскрізних вокально-інструментальних композицій). Сольна творчість орієнтована на традиційні жанри кобзарства (думи, билини, історичні пісні, паралітургічні твори) та інструментальні композиції для удосконаленого хроматичного інструментарію. Композиторська діяльність у діаспорі забезпечила професійний технічне та художнє зростання виконавців, внутрішні напрацювання, в тім числі новаторські, в навчально-освітній та концертній практиці бандуристів зарубіжжя, розширила межі співпраці українських бандуристів у світі.

Аналізуючи композиторський доробок для бандури авторів української діаспори можна відзначити як еволюцію внутрішню (в межах творчого зростання кожного

композитора), так і загальну тенденцію вдосконалення традиційних і закріплення нових жанрів, їх модифікації, ускладнення музичної мови, пошук нових тембрових рішень тощо [15].

Освітньо-педагогічний та методичний рівень виявляє перманентну діяльність розгалуженої системи бандурних навчальних осередків різного рівня (цикли практичних лекцій, школи, табори, курси) під егідою як провідних концертних колективів, так і громадських та церковних організацій. Методика гри на бандурі в діаспорі переважно ґрунтувалася на харківському способі гри, представленою в Україні ще Г. Хоткевичем та продовженою на еміграції його учнями (Г. Бажула, Л. Гайдамаки), а також авторськими синтезованими методиками – С. Ластовича-Чулівського, Г. Назаренка, В. Мішалова, Ю. Китастого та іншими [16].

Яскраві досягнення в бандурному мистецтві діаспори визначає доробок *окремих митців* – виконавців, педагогів, композиторів, пропагандистів кобзарства. Завдяки домінантним національно-виховним механізмам в середовищі української еміграції мистецький процес освіти, творчості, виконавства бандуристів не переривався на жодній зі своїх історично-хронологічних стадій.

В умовах ідеологічних протиріч ХХ століття бандурне мистецтво в українському зарубіжжі, на противагу материковій частині України, заповнило існуючі прогалини національно-визначеного репертуару, уможливило збереження харківського способу гри на бандурі, відповідного інструментарію та репертуару, виповнило процес відродження і культивування традицій епічного музикування.

Суспільно-комунікативний рівень дослідження мистецтва бандуристів українського зарубіжжя впродовж ХХ століття засвідчив розмаїття змістових форм: видання наукової, методичної та репертуарної літератури, фахової періодики, концертної та фестивальної практики, організацію наукових конференцій, радіо- та телепрограм, створення веб-сторінок та веб-форумів бандуристів світу, що були і залишаються не лише способами спілкування та популяризації бандури в діаспорі, але потужними каталізаторами прискорення аналогічних процесів в Україні.

Консервація кобзарської традиції в зарубіжжі стосувалася, першочергово, духовної ролі її представників як носіїв національної мови, релігії, культури та естетики (інструментальної та вокальної), а також специфічних ознак цього мистецького напрямку – мандрівного характеру виконавства, методично-репертуарних засад харківської школи, сольного ігрового епічного стилю. *Трансформацію* традиції кобзарства за кордоном визначили загальна академізація освіти та виконавства, домінуючі тенденції удосконалення інструментарію бандуристів (хроматизація та індивідуальна система тонального перемикування), поява нових концертно-сценічних жанрів та форм (ансамблевих і сольних), а також прискорення входження бандури до світового концертного музичного співтовариства.

Саме поза межами України в діаспорі вперше були опубліковані підручники гри на бандурі (Г. Хоткевича, 1909; В. Шевченка, 1913), нотний репертуарний збірник (“Наша пісня”, Прага, 1926), започаткувалися навчальні курси гри на бандурі (Катеринодар, Кубань, 1913; Москва, 1913, Прага-Подєбради, 1926–1927), утвердилася сольна та ансамблева концертно-академічна форма виконавства (творчість В. Ємця, М. Теліги, кубанських колективів 20–30-х років), організаційні структури (товариство “Кобзар”, Москва, 1913; товариство “Кобзар”, Прага, 1923), ініціювалися та реалізувалися звукозаписи епічно-пісенного та інструментального концертного репертуару бандуристів, що суттєво випереджувало аналогічні процеси на материковій Україні.

Свідченням посилення інтересу до бандурного мистецтва в сучасній діаспорі є висока оцінка діяльності його представників у незалежній Українській державі: присвоєння високих звань – Героя України Григорію Китастому (США); заслуженого артиста України Віктору Мішалову (Канада), Ользі Герасименко (США), Вірі Зелінській (Канада), Володимиру Моті (Канада); нагородження орденами “За заслуги” Володимира Луціва (Великобританія), Юрія Олійника (США), Віктора Мішалова (Канада), присудження Національної премії України імені Тараса Шевченка Капелі бандуристів ім. Т. Шевченка (Детройт, США).

Значні творчо-виконавські здобутки бандуристів діаспори, їх досягнення у суспільно-громадській, педагогічній, видавничій справах виокремили бандурне мистецтво українського зарубіжжя у важливий мистецький напрям, що значною мірою уможливив збереження і розвиток давніх кобзарських традицій та новаційних засад творчості, сприяв критичному й об’єктивному висвітленню проблем сучасного кобзарства в наукових дослідженнях та періодиці. Бандурне мистецтво зарубіжжя актуалізувало культурний діалог України та держав зарубіжжя, суттєво вплинуло на їх зближення, спільні пошуки нових шляхів розвитку цього виду творчості.

Особливості результатів діяльності бандуристів діаспори, позначені прагненням до збереження традиційних національних засад і паралельним пошукам якісно нових стилетворчих принципів, співзвучних новим ідеям та тенденціям естетичних і художніх віянь часу на європейському та американському континентах, що дали змогу бандурному мистецтву українського зарубіжжя стати потужним чинником протидії асиміляційним та глобалізаційним процесам ХХ – початку ХХІ століть.

Список використаної літератури

1. *Ваврик О.* Кобзарські школи в Україні / Оксана Ваврик. – Тернопіль : Збруч, 2006. – 221 с.
2. *Витвицький В.* За океаном : збірник статей / В. Витвицький ; редактор-упорядник Ю. Ясиновський. – Львів : Львівська організація Спілки композиторів України, 1996. – 132 с.
3. *Витвицький В.* Музикознавчі праці. Публіцистика. / В. Витвицький ; упорядник Любомир Лехник. – Львів : Сполом, 2003. – 400 с.
4. *Горняткевич А.* Кобзарська слава Зіновія Штокалка / А. Горняткевич // Народна творчість та етнографія. – 1994. – №5–6. – С. 70–72.
5. *Горняткевич А.* Кобзарське мистецтво Григорія Китастого / А. Горняткевич // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 5–6. – С. 9–12.
6. *Горняткевич А.* Ще про одну кобзу / А. Горняткевич // Бандура. – 2001. – №75. – С. 52.
7. *Гошуляк Й.* Й свого не цурайтесь (Спогади, листування, матеріали) / Йосип Гошуляк. – Львів : Каменярь, 1995. – 590 с.
8. *Дитиняк М.* Українські композитори : Біо-бібліографічний довідник / М. Дитиняк. – Едмонтон, 1986. – 160 с.
9. *Дутчак В. Г.* “Живі струни” Уласа Самчука – бандурне мистецтво в історичному розрізі / В. Г. Дутчак // Наукові записки. – Тернопіль ; К. – 2005. – С. 102–108. (Серія “Мистецтвознавство” ; №1(13)).
10. *Дутчак В. Г.* Бандурне мистецтво діаспори. Проблеми виконавства / В. Г. Дутчак // Мистецтвознавчі записки. – К., 2004. – Вип. 5. – С. 22–29.

11. *Дутчак В. Г.* Бандурне мистецтво українського зарубіжжя крізь призму теорії традиції / В. Г. Дутчак // Музикознавчі студії інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : зб. наук. праць / [ред. кол. Рожок В. І., Посвалюк В. Т. та ін. ; упоряд. О. І. Коменда]. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – Вип. 5 – С. 173–184.

12. *Дутчак В. Г.* Збереження і розвиток регіональних традицій кобзарського інструментарію в українському зарубіжжі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) / В. Г. Дутчак // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку : зб. наук. праць: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету : у 2-х т. Т. 1. – Рівне : РДГУ, 2011. – Вип. 17. – С. 230–234.

13. *Дутчак В. Г.* Звукозаписи епічного репертуару бандуристами українського зарубіжжя / В. Г. Дутчак // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ : Прикарпатський університет імені В. Стефаника, 2011. – С. 257–263. (Мистецтвознавство ; вип. 21–22).

14. *Дутчак В. Г.* Інтернет як комунікативний засіб співпраці бандуристів світу / В. Г. Дутчак // Музикознавчі студії: Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка / ред.-упор. О. Катрич, А. Душний, Б. Пиц. – Дрогобич : Посвіт, 2009. – Вип. 21. – С. 14–21.

15. *Дутчак В. Г.* Композиторська творчість для бандури в міжетнічному діалозі сучасності / В. Г. Дутчак // Музикознавчі студії інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : зб. наук. праць / [ред. кол. Рожок В. І., Посвалюк В. Т. та ін. ; упоряд. О. І. Коменда]. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – Вип. 7. – С. 234–244.

16. *Дутчак В. Г.* Педагогічно-методичні аспекти розвитку бандурного мистецтва українського зарубіжжя / В. Г. Дутчак // IV-а Всеукраїнська “Музична освіта України: проблеми теорії, методики, практики” та IV-а Міжнародна “Народно-інструментальне мистецтво на зламі ХХ – ХХІ століть” науково-практичні конференції (ДДУ ім. І. Франка, 30.04–2.05.2011, м. Дрогобич) : зб. матеріалів та тез / ред.-упоряд.: А. Душний, Б. Пиц. – Дрогобич : Посвіт, 2011. – С. 43–47.

17. *Дутчак В. Г.* Тижневик “ТРИЗУБ” у відображенні буття бандурного мистецтва українського зарубіжжя періоду міжвоєнного десятиріччя ХХ ст. / В. Г. Дутчак // Прикарпатський Вісник НТШ. Слово. – Івано-Франківськ : Плай, 2009. – Число 2(6). – С. 278–287.

18. *Дутчак В. Г.* Удосконалення бандури в контексті історичного розвитку кобзарства України та діаспори / В. Г. Дутчак // Студії мистецтвознавчі. Театр. Музика. Кіно. – К. : Видавництво ІМФЕ, 2004. – Ч. 4(8). – С. 64–72.

19. *Дутчак В. Г.* Часопис “Бандура” (Нью-Йорк). 20 років у річищі розвою кобзарського мистецтва / В. Г. Дутчак // Мистецтвознавчі записки. – 2002. – Вип. 1 (2). – С. 34–41.

20. *Дутчак В. Г.* Бандурне мистецтво українського зарубіжжя ХХ – початку ХХІ століття : монографія / В. Г. Дутчак. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. – 488 с.+ 72 іл.

21. Енциклопедія сучасної України : у 14 т. – К., 2001–2014.

22. Енциклопедія Українознавства : Словникова частина : в 10 т. / гол. редактор проф., д-р В. Кубійович. – Львів, 1966–1996.

23. Енциклопедія Української Діаспори : в 7 т. Т. 4 (Австралія–Азія–Африка). – К. ; Нью-Йорк ; Чикаго ; Мельбурн : Інтел, 1995. – 250 с.
24. *Ємець В. І.* У золоте 50-річчя служби Україні. II. Про козаків-бандурників / В. І. Ємець. – Голлівуд, ЗДА ; Торонто : УВАН, з друкарні о. Василян, 1961. – 381 с.
25. *Ємець В. І.* Кобза та Кобзарі / В. І. Ємець. – Берлін : Українське слово, 1923. – 111 с.
26. *Ємець В. І.* Кобза та Кобзарі / В. І. Ємець ; репринтне видання. – К. : Музична Україна, 1993.
27. Збірник на пошану Г. Китастому у 70-річчя з дня народження. – Нью-Йорк : УВАН, 1980. – 291 с.
28. *Карась Г. В.* Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття : монографія / Г. В. Карась. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2012. – 1164 с.
29. *Китастий Г.* Гомін степів. Прудивусе / Г. Китастий. – Детройт : Видання Капели Бандуристів ім. Т. Шевченка, 1993–1994. – 10 с.
30. Під срібний дзвін бандур (З репертуару Капели бандуристів ім. Т. Шевченка та Дівочої капели бандуристок м. Детройт, США). – К. : Музична Україна, 1993. – 214 с.
31. *Китастий Г.* Вставай, народе! : твори для капели бандуристів, хори, солоспіви / Г. Китастий. – К. : Музична Україна, 1996. – 174 с.
32. *Китастий Г.* Гомін степів. Женчик. (До 90-річчя від дня народження) / Г. Китастий. – К. : Музична Україна, 1997. – 8 с.
33. *Конопленко-Запорожець П.* Кобза і бандура / Павло Конопленко-Запорожець. – Вінніпег, Канада. – 1963. – 167 с.
34. Кобзар Павло Конопленко-Запорожець у 60-річчя тріумфу кобзи. 1910–1970. Альбом. – Б.м., б. р. – 336 с.
35. *Ластович-Чулівський С.* Кобза-бандура / С. Ластович-Чулівський. – Мюнхен, 1964. – Рукопис. – 650 с.
36. *Луців В.* Від Бистриці до Темзи: Спогади, документи, публікації, листи / Володимир Луців ; упор. О. Жарівський. – Львів : Дивосвіт, 1999. – 608 с.
37. *Максимюк С.* З історії українського звукозапису та дискографії / С. Максимюк. – Львів ; Вашингтон : Видавництво Українського Католицького університету, 2003. – 288 с.
38. *Маруняк В.* Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні. Роки 1945–1951 / В. Маруняк. – Т. 1. – Мюнхен, 1985. – 429 с.
39. *Маруняк В.* Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. Роки 1952–1975 / В. Маруняк. – Т. 2. – К., 1998. – 386 с.
40. *Муха. А.* Композитори України та української діаспори / А. Муха. – К. : Музична Україна, 2004. – 352 с.
41. *Наріжний С.* Українська еміграція : Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. – Ч. I. / Симон Наріжний, відп. ред. О. Купчинський. – Вид. 2-ге, репринтне. – Львів ; Кент ; Острог, 2008. – 378 с.
42. *Наріжний С.* Українська еміграція : Культурна праця української еміграції. 1919–1939 / Симон Наріжний. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – Ч. II. – 272 с.
43. *Нирко О.* Кобзарство Кубані та Криму : навч. посібник (хрестоматійне вид.) для студ. вищ. навч. закл. / Олексій Нирко ; [упорядкув., редактув., передм., вступ. ст. Н. Сулій]. – К. : Просвіта, 2008. – 408 с.
44. *Олійник Ю.* Твори для бандури. – Львів, 2001.

45. *Олійник Ю.* Чотири подорожі в Україну.
46. *Олійник Ю.* Концерт для бандури з оркестром №1 (партитура і партії). – 1999–2003.
47. *Олійник Ю.* Концерт для бандури з оркестром №2 (партитура і партії). – 1999–2003.
48. *Олійник Ю.* Концерт для бандури з оркестром №3 (партитура і партії). – 1999–2003.
49. *Олійник Ю.* Концерт для бандури з оркестром №4 (партитура і партії). – 1999–2003.
50. *Олійник Ю.* Концерт для бандури з оркестром №5 (партитура і партії). – 2007–2008.
51. Орав свій переліг. Йосип Гошуляк: від маминої пісні до вершин вокалістики / упорядник Марта Онуфрів. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2012. – 911 с.
52. Офіційний веб-сайт “The Ukrainian Weekly” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrweekly.com/>
53. Офіційний веб-сайт “Свободи” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.svoboda-news.com/>
54. *Паньків Я.* Рімінський ансамбль “Бурлака” в моїй пам’яті: Белярія-Ріміні Італія 1945–1947, Англія 1947–1949. Спомини / Я. Паньків. – Монреаль : Вид-во Братства кол. Вояків 1 Укр. Дивізії УНА, 1998. – 125 с.
55. Пісні, думи та романси з репертуару Йосипа Гошуляка. – Тернопіль : Джура, 1999. – 235 с.
56. *Рудницький А.* Українська музика : історико-критичний огляд / А. Рудницький. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1963. – 406 с.
57. *Самчук У.* Живі струни. Бандура і бандуристи / Улас Самчук. – Детройт, США, 1976. – 466 с.
58. *Сидоренко В.* Українська музика на території Північної Америки / В. Сидоренко. – Рукопис. – 56 с.
59. Співають “Львів’янки” (Пісні та твори для тріо та ансамблів бандуристок).
60. Диво-Струни: Пісні українських композиторів для ансамблів та тріо бандуристок).
61. Пісні українських композиторів для тріо та ансамблів бандуристок.
62. Пісні на свята (авторські твори для дитячих ансамблів бандуристів).
63. Українські релігійні пісні для дітей; Українські колядки (для бандуристів-початківців). – Сакраменто, 2001.
64. Збірник п’ес та народних мелодій для бандуристів-початківців №1. – Сакраменто, 2001.
65. Збірник п’ес та народних мелодій для бандуристів-початківців №2. – Сакраменто, 2001.
66. *Супрун-Яремко Н.* Музикознавчі праці : зб. наук. праць / Н. Супрун-Яремко. – Рівне : Вид. О. Зень, 2010. – 573 с.
67. *Супрун-Яремко Н.* Українці Кубані та їхні пісні : монографія / Н. Супрун-Яремко. – К. : Музична Україна, 2005. – 784 с. : нот. – Бібліограф.: с. 297–328.
68. Українська музична енциклопедія : у 3 т. – К., 2006, 2008, 2011.
69. *Штокалко З.* Кобза. Збірка п’ес для бандури / Зіновій Штокалко ; [ред. А. Горняткевича] // Канадський інститут українських студій. – К. ; Торонто ; Едмонтон : Таксон, 1997. – 359 с.

70. *Штокалко З.* Кобзарський підручник. – Едмонтон ; К. : Видавництво Канадського інституту українських студій, 1992. – 345 с.

71. *Hornjatkevyc A. J.* The Bandura / A. J. Hornjatkevyc, T. R. Nichols // *Canada crafts*. – 1979. – April/May. – P. 28–29.

72. *Hornjatkevyc A.* The book of Kodnia and the three Bandurists. – № 11–12. – 1985.

73. *Kononenko N.* Ukrainian minstrels : and the blind shall sing / Natalie Kononenko. – Armonk, N.Y. : M. E. Sharpe, 1998. – 360 s.

74. *Lutsiv V.* Kobza-Bandura and “Dumy” and their significance in the history of the Ukrainian People / Lutsiv V. // *The Ukrainian review*. – The Association of the Ukrainians in Great Britain. – 1986. – №1. – P. 53–70.

75. *Mishalow V.* A Brief Description of the Zinkiv Method of Bandura Playing / V. Mishalow // *Bandura*. – 1982. – № 2/6. – С. 23–26.

76. *Mishalow V.* The Kharkiv style #1 / V. Mishalow // *Bandura*. – 1982. – № 6. – С. 15–22.

77. *Mishalow V.* The Kharkiv style #2 / V. Mishalow // *Bandura*. – 1985. – № 13–14. – С. 20–23.

78. *Mishalow V.* The Kharkiv style #3 / V. Mishalow // *Bandura*. – 1988. – № 23–24. – С. 31–34.

79. *Mishalow V.* The Kharkiv style #4 / V. Mishalow // *Bandura*. – 1987. – № 19–20. – С. 31–34.

80. *Mishalow V.* The Kharkiv style #5 / V. Mishalow // *Bandura*. – 1987. – № 21–22. – С. 34–35.

81. *Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace vydané v Československu 1918–1945 = Труды русской, украинской и белорусской эмиграции, изданные в Чехословакии в 1918–1945 гг.* (Библиография с биографическими данными об авторах). – Praha : Narodni knihovna Ceske republiky, 1996. – 619 s.

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2014

Прийнята до друку 21.10.2014

BANDURA ART OF THE UKRAINIAN DIASPORA AS THE NATIONAL AND CULTURAL PHENOMENON OF THE 20TH – EARLY 21ST CENTURIES

Violetta DUTCHAK

*Head of the Department of folk instruments and folk music
“Vasyl Stefanyk Subcarpathian National University”,
Shevchenka, str. 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018,
tel.: 066-19-33-266; e-mail: violetta.dutchak@ukr.net*

Bandura art as a separate type of professional folk art of Ukrainians obtained new vectors of development in the XX century, determined not only by changes of immanent instrument characteristics, genre-style priorities, education conditions, performance forms, but also by spatial limits – spread of this kind of art beyond Ukraine.

The article focuses on studying the history of the bandura art of the Ukrainian diaspora in Eurasia, America and Australia in the 20th – early 21st centuries. Its specific nature has been

traced at the time and chronological, spatial and geographic, social and cultural, organological, performing, composing, educational and methodical, social and communicative levels.

The individual and collective achievements of bandurists in composing and performance activities have been singled out. The activity of diaspora masters, functioning of bandura societies, centres, schools have been investigated.

The research emphasizes the continuity of educational and creative processes at all historical stages of the Ukrainian diaspora artistic existence. In conditions of ideological contradictions of the 20th century, the bandura art of the Ukrainian diaspora community cultivated traditional ways of music playing, national heroic-epic repertoire, preserved and cherished Kharkiv manner of performing and appropriate types of instruments.

The improvements of the bandura design abroad have been analyzed. The primary and derived characteristics, stable and mobile elements of the bandura design have been generalized.

It has been revealed that composers' activity abroad aims both at the improvement and modification of traditional kobza-playing genres and at the search for various forms of synthesis of their features with the academic art innovational principles. This synthetic approach breeds artistic progress of performers, intensifies concert practice, expands bounds of the Ukrainian bandurists cooperation in the world.

The peculiarities of results of diaspora bandurists activities show the tendency to preserving traditional national backgrounds and parallel search for completely new style-forming principles, consonant with new ideas and trends of aesthetic and artistic spirits of the time on the European and American continents, that allowed bandura art of the Ukrainian diaspora to become a powerful factor of counteracting assimilation and globalization processes in the XX – early XXI century.

Keywords: bandura, bandura art, Ukrainian diaspora, composing art, performing, bandura design, intercultural interaction.